

Jezični razvoj djece u kontekstu socioekonomskih obilježja obitelji

Sulić, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:825876>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

MARTINA SULIĆ

DIPLOMSKI RAD

**JEZIČNI RAZVOJ DJECE U KONTEKSTU SOCIOEKONOMSKIH
OBILJEŽJA OBITELJI**

Zagreb, rujan, 2023

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Martina Sulić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Jezični razvoj djece u kontekstu
socioekonomskih obilježja obitelji

Mentorica: doc. dr. sc. Jelena Vignjević

Zagreb, rujan, 2023

SAŽETAK

Jezik je komunikacijski sustav koji se koristi za međusobnu komunikaciju i razmjenu sadržaja, a govor je sredstvo koje omogućava prenošenje jezičnih informacija. Dijete se rađa sa sposobnošću da ovlada bilo kojim jezikom, ili većim brojem jezičnih kodova, a jezični razvoj pojedinca, u širem smislu, traje čitav život. Na jezični razvoj utječu razni čimbenici, kako biološki tako i okolinski.

Komunikacija djeteta s okolinom počinje već u majčinoj utrobi kada na zvučni podražaj dijete odgovara pokretom. Razvoj govora kod djece rane i predškolske dobi proces je koji označavaju određeni razvojni uzorci koji se pojavljuju u pojedinim razdobljima i predvidivim slijedom. Međutim, svako je dijete autentično i ono slijedi svoj razvojni put.

Na razvoj jezika utječu mnogi biološki i okolinski čimbenici, a jedan od okolinskih čimbenika je i socioekonomski status. Socioekonomski status često se definira parametrima roditeljskog obrazovanja, zanimanja i prihoda, te je povezan s jezičnim razvojem djeteta. Istraživanja ukazuju na to da kvaliteta jezičnih iskustava doista utječe na jezični razvoj, a na kvalitetu jezičnih iskustava utječe socioekonomski status. Stoga je cilj ovog rada pružiti detaljan uvid u odnos između socioekonomskog statusa obitelji u kojoj dijete odrasta i njegova jezičnoga razvoja, a to je načinjeno pregledom domaćih i stranih istraživanja na temu socioekonomskog statusa i jezičnog razvoja djeteta.

Ključne riječi: govor, jezik, socioekonomski status

SUMMARY

Language is a communication system that is used for mutual communication and exchange of content, and speech is a means that enables the transmission of linguistic information. A child is born with the ability to master any language, or a greater number of language codes, and the language development of an individual, in a broader sense, lasts a lifetime. Language development is influenced by various factors, both biological and environmental.

The child's communication with the environment begins already in the mother's womb when the child responds to a sound stimulus with movement. The development of speech in children of early and preschool age is a process that indicates certain developmental patterns that appear in certain periods and predictions. However, the child is certainly unique and follows his own developmental path.

Language development is influenced by many biological and environmental factors, and one of the environmental factors is socioeconomic status. Socioeconomic status is often defined using parental education, occupation and income, and is related to the child's language development. Research indicates that the quality of language experiences affects language development, and the quality of language experiences is affected by socioeconomic status. Therefore, the aim of this paper is to provide a detailed insight into the relationship between the socioeconomic status of the family in which the child grows up and his language development, and this was done by reviewing domestic and foreign research on the topic of socioeconomic status and language development of the child.

Key words: language, socioeconomic status, speech

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ	3
2.1. Teorije o usvajanju jezika	3
2.2. Govor i jezik	5
2.3. Faze govora kod djece predškolske dobi	6
3. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA JEZIČNI RAZVOJ	9
3.1. Biološki čimbenici	9
3.2. Okolinski čimbenici	10
4. SOCIOEKONOMSKI STATUS OBITELJI	15
4.1. Socioekonomski status	15
4.2. Dimenzije socioekonomskog statusa	16
4.3. Jezik i socioekonomski status	18
5. ZAKLJUČAK	24
6 LITERATURA	26

1. UVOD

U ovome diplomskom radu bit će riječ o jezičnom razvoju djece i socioekonomskim obilježjima obitelji u kojoj odrastaju. Cilj je ovog rada prikazati kako socioekonomski status obitelji utječe na dječji jezični razvoj. Polazi se od činjenice da je govor djelatnost komuniciranja pomoću jezičnog sustava, koja se ostvaruje u kontekstu individualne svijesti te se razlikuje od jezika koji je društvena tvorevina koju je potrebno upoznati i njome ovladati da bi je se moglo pretočiti u govor. Od prvog dana života djeca usvajaju znanja i vještine potrebne za budući razvoj govora. U predškolskoj dobi razvoj djetetova jezika i govora odvija se brzo te se dijeli na dvije faze: predjezičnu (predlingvističku) i jezičnu (lingvističku). Predjezična faza traje od rođenja do prve godine života, a jezična faza od prve do treće godine života. Dijete izgovara svoju prvu riječ potkraj prve godine života, a tijekom odrastanja djetetov rječnik se popunjava, poboljšava se izgovor, a rečenice postaju bolje i oblikovanije (usp. Berk, 2015).

Dijete bogati rječnik na razne načine, ali neophodan preduvjet za razvoj govora je razvijena urođena sposobnost za govor koja je kvalitetna na temelju koje će se razvijati govorne sposobnosti, određeno iskustvo, poticaj okoline i oponašanje (Vrsaljko i Paleka, 2018). U radu su opisani biološki i okolinski čimbenici koji mogu utjecati na brzinu i kvalitetu napretka svakog djeteta u usvajanju jezika. Biološki čimbenici su temperament djeteta, nasljedne osobine, spol, zdravlje djeteta. Okolinski čimbenici su roditelji, odgojitelji, knjige i slikovnice s kojima se djeca susreću, redoslijed rođenja djece u obitelji, mediji te socioekonomski status obitelji.

U nastavku rada usmjerit će se prikaz na istraživanje socioekonomskog statusa obitelji kao jednog od okolinskih čimbenika koji utječu na jezični razvoj djeteta. Socioekonomski status (u tekstu će se rabiti i uobičajena pokrata SES) definiran je od strane različitih autora, ali nije postignut dogovor oko njegove definicije. Čudina-Obradović i Obradović (1998) definiraju SES kao položaj nekoga pojedinca, ili obitelji, na nekoj društvenoj ljestvici, dok mnogi autori smatraju da je SES definiran prema financijskim primanjima roditelja, njihovom obrazovanju i statusu koji je povezan sa zanimanjem.

Potom će se opisati dimenzije socioekonomskog statusa, odnosno varijable koje istraživači koriste prilikom mjerenja SES-a. U nastavku će se prikazati istraživanja koja su uočila razlike

povezane sa SES-om u dječjim jezičnim vještinama na području vokabulara, gramatike, komunikacije, narativne vještine, fonološke svijesti te brzine obrade jezika.

Pitanje na koje se ovim radom, a uzimajući u obzir nalaze različitih istraživanja, želi ponuditi odgovor jest- utječe li doista kvaliteta jezičnih iskustava na jezični razvoj te postoji li mogućnost da na kvalitetu jezičnih iskustava utječe socioekonomski status obitelji.

2. DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ

Ne postoji ljudska zajednica bez jezika: „Jezik je možda najvažnije pojedinačno obilježje ljudske vrste. I doista, nijedna druga životinjska vrsta ne posjeduje komunikacijski sustav takve složenosti, prilagodljivosti i izražajnog raspona kao ljudski jezik" (Comrie, Matthews i Polinsky, 2003:10). Jezik je sredstvo kojim se izražavaju osjećaji, misli, ideje i tako čini osnovu komunikacije i učenja. U samo nekoliko godina, djeca koja ne govore, postaju djeca koja izražavaju svoje ideje putem jezika svoje okoline. Kod djece se javlja potreba za komunikacijom i shvaćanjem svijeta u kojem se razvijaju, te se na temelju toga razvija njihova potreba za savladavanje jezika. Rano djetinjstvo je period aktivnog jezičnog razvoja. Roditelji su glavno sredstvo putem kojeg dijete uči jezik te je za svakog roditelja važno da je upoznat s fazama govora kako bi ga mogao promatrati, usmjeravati na pravilan način te prepoznati razvija li se govor pravilno ili postoji mogućnost razvoja nekih poteškoća.

U ovom poglavlju dječji jezični razvoj biti će predstavljeni teorijski modeli koji prikazuju djetetovo usvajanje jezika, odnos između govora i jezika te faze govora kod djece predškolske dobi.

2.1. Teorije o usvajanju jezika

Postoji engleska legenda koja potječe iz 17. stoljeća, ona govori o škotskom kralju Jakovu (Jamesu) VI. koji je htio otkriti kojim su jezikom govorili prvi ljudi na zemlji. Tako je dvoje rođene djece uz pratnju gluhe i nijeme dadilje poslao na nenaseljen otok. Smatrao je da će tako ustanoviti od kojeg su jezika potekli svi ostali jezici te zaključio je da će djeca govoriti hebrejski. U današnje vrijeme razumljivo je da djeca nisu mogla početi govoriti jer nisu bili okruženi jezikom, odnosno nisu nikada čula nijedan jezik. Ljudski mozak posjeduje generator jezika, urođenu sposobnost koja se pokrene kad dijete dostigne određeni stupanj razvoja, pa ono počinje shvaćati i koristiti se jezikom koji čuje oko sebe (Prebeg-Vilke, 1991). Dijete usvajajući jezik, razvija se i na ostalim područjima te nastoji razumjeti društvenu okolinu, pa se ne može proučavati samo razvoj jezika, a zanemariti druga područja razvoja.

Posljednjih trideset godina mnogi su znanstvenici pokušali odgonetnuti način na koji djeca uče materinski jezik. Kao posljedice tih istraživanja, nastalo je nekoliko teorija od kojih svaka navodi određene argumente, ali ni jedna od njih u potpunosti donijela odgovor na to pitanje. U nastavku će se obraditi nekoliko teorijskih postavki, od kojih dvije teorije predstavljaju dva različita gledišta, bihevioristička odnosno Skinnerova teorija ovladavanja jezikom koja smatra kako je jezični razvoj rezultat djelovanja okoline te nativistička teorija Noama Chomskog koja smatra da je djeci jezična sposobnost urođena (Berk, 2015).

Osnovu teorije učenja, biheviorista B. F. Skinnera činilo je da djeca usvajaju jezik pomoću refleksa koji su uvjetovani. Prema toj teoriji, naglasak je na poticaju ili podražaju i potkrepljenju. Kada je u pitanju jezik, poticaj je djetetov iskaz koji ostvaruje određeni rezultat (npr. dijete dobije što je htjelo i govorom iskazalo), što se upotrebljava kao pokrepljenje. Potkrepljenje i poticaj djetetu predstavlja i radost odraslih kad ono nešto kaže, njihov smijeh i njihov govor. Istraživači koji su promatrali razgovore između majke i djece otkrili su da majke potkrepljuju dječje iskaze ne kad su gramatički točni, nego kad su istiniti (Prebeg-Vilke, 1991). Prema Kuvač, Palmović (2007), Skinner tvrdi da je temelj svakog učenja potkrjepa, događaj koji utječe na to da se određeni oblik ponašanja ponovno pojavi. Potkrjepa za djetetovo jezično ponašanje jesu pozornost i pohvala roditelja, kada dijete kaže neku riječ, roditelj će obratiti pozornost na njega ili će ga pohvaliti te ga potaknuti da zadrži takav oblik ponašanja.

Noam Chomsky tvrdi da se djeca rađaju sa sredstvom za usvajanje jezika (LAD- Language acquisition device), urođenim sustavom koji sadrži sposobnost za učenje prirodnog jezika (Prebeg-Vilke, 1991). Prema Berk (2015), Chomsky je predstavio tumačenje kako taj sustav omogućuje djeci da nauče osnovne strukture svoga jezika čim usvoje dovoljan broj riječi, bez obzira na to kojem su jeziku izložena. Teorija Noama Chomskog tek djelomično objašnjava jezični razvoj jer ne posvećuje dovoljno pažnje uvjetima okoline u kojima dijete usvaja jezik (Prebeg-Vilke, 1991).

Nijedna od spomenutih dviju teorija pojedinačno ne daje cjelovitu sliku jezično-govornoga razvoja djeteta. S obzirom na to da je usvajanje jezika složen proces, treba mu pristupiti s različitih gledišta. U ranom razvoju djeteta je sposobnost usvajanja jezika određena genetski, što dokazuje i činjenica da će sva djeca početi govoriti (osim djece koja imaju tešku mentalnu

retardaciju) i naučiti materinski jezik, bez obzira na vrstu jezika ili prostoru u kojemu ga uče (Šego, 2009). No za potpuno ovladavanje jezikom i govorom potrebno je i iskustvo života među ljudima, odnosno ljudska životna okolina čijim će jezikom dijete progovoriti.

2.2. Govor i jezik

Govor je složeni oblik ponašanja čovjeka, koji se kod pojedinca razvija usvajanjem jezika njegove govorne okoline. U enciklopediji Leksikografskog zavoda navode se definicije za jezik i govor, ali obje su gotovo iste. Tako se navodi da je jezik sustav artikuliranih, glasovnih oblika s kojima se označavaju predmeti, odnosi i zbivanja u vanjskom svijetu, izražavaju stanja, doživljaji i težnje te se na taj način ostvaruje sporazumijevanje unutar ljudske zajednice¹. Za govor se navodi da je proces u kojem se proizvode glasovne sinteze koje imaju semantičku vrijednost². Jedan od prvih koji je opisao razliku između govora i jezika je lingvist Ferdinand de Saussure. Prema njemu govor je jezik u upotrebi, a sam jezik je socijalna tvorevina koja postoji izvan pojedinca i njegove individualne potrebe. Psiholog Rubinstein po uzoru na de Saussura, također je razlikovao jezik od govora. Tako navodi da je jezik kolekcija riječi koje su povezane pravilima gramatike te služe kao sredstvo izražavanja nekog naroda, dok je govor aktivna upotreba tih sredstava. Dakle, govor je jezik u akciji i djeluje na individualnoj razini, dok jezik djeluje na društvenoj razini i potrebno ga je upoznati i njime ovladati kako bi se mogao predočiti u govor (Stančić i Ljubešić, 1994).

Šego (2009) odnos jezika i govora tumači ovako: „Jezik omogućuje realizaciju govora u zvučnoj formi, on je organizacija govora. Stoga jezik možemo u užem smislu odrediti kao apstraktan sustav znakova i pravila prema kojima se ti znakovi kombiniraju u svrhu sporazumijevanja, odnosno prijenosa obavijesti.”

¹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2023): Hrvatska enciklopedija, <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29130>, 26.9.2023.

² Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2023): Hrvatska enciklopedija, <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22886>, 26.9.2023.

Apel i Masterson (2004) opisuju jezik kao sustav kojim se kombiniraju glasovi, riječi, znakovi i rečenice kako bi ljudi iskazali vlastite misli te razumjeli druge. On je sustav koji je bogat, složen i prilagodljiv te način na koji se ljudi socijaliziraju i uče.

Jezik se dijeli na ekspresivni i receptivni jezik. Ekspresivni jezik je sposobnost jezičnog izražavanja, proizvodnju jezika i jezično kodiranje poruka. To obuhvaća djetetovu sposobnost oblikovanja riječi i njihova povezivanja u složenije iskaze. Receptivni jezik je sposobnost razumijevanja poruka koje su jezično oblikovane. To obuhvaća djetetovu sposobnost da razumije pojedine riječi kao što su „lopta“, „kupanje“ ili rečenice, npr. „Vidim pticu koja leti.“

Može se zaključiti da su govor i jezik duboko povezani, ali nisu istovjetni. Govor je aktivnost u kojoj se komunicira pomoću jezika koji se ostvaruje u okviru individualne svijesti, tj. na subjektivnoj osnovi, te se razlikuje od jezika koji je objektivna, društveno-povijesna tvorevina (Stančić i Ljubešić, 1994).

2.3. Faze govora kod djece predškolske dobi

Djeca se rađaju sa golemim jezičnim potencijalom koji im već u prvim godinama života pruža zadivljujuća postignuća u govoru. Razvoj je govora u velikim dijelom definiran sazrijevanjem mozga koje počinje prije rođenja, a završava pred kraj puberteta. Mozak nije dovoljan za kreiranje i proizvodnju govora nego nam za to trebaju iskustva u jeziku koja su dobivena kroz komunikaciju s roditeljima, drugom djecom i ostalim bliskim osobama (Largo, 2013).

Komunikacija djeteta s okolinom počinje već u majčinoj utrobi kada na zvučni podražaj dijete odgovara pokretom. Tako započinje djetetova neverbalna komunikacija. Vokalna komunikacija započinje prvim krikom koji se javlja nakon što dijete prvi put samostalno udahne što je ujedno prvo vokalno sredstvo s kojim izražava osjećaje. Dijete komunicira kako bi privuklo pozornost, iskazalo osjećaje, uspostavilo društvene kontakte te zadovoljilo različite potrebe (Šego, 2009). Prema Pavličević-Franić (2005) razvojne faze u komunikaciji dijele se na predjezičnu (predlingvističku) fazu koja traje od rođenja do prve godine života i jezičnu (lingvističku) fazu koja traje od prve do treće godine života.

Predjezična faza započinje krikom novorođenčeta; to je razdoblje u kojem dolazi do spontanog glasanja i artikuliranja glasova koji su primjereni sustavu materinskoga jezika (Šego, 2009). S obzirom na način na koji se dijete glasa, ta se faza dijeli na: predgovorno razdoblje, komunikativno glasanje, razdoblje vokalizacije i faza brbljanja.

Predgovorno razdoblje, odnosno faza fiziološkog krika i refleksnog glasanja, odvija se od rođenja do drugog mjeseca djetetovog života. Obilježava ju spontano glasanje poput plača koje odražava fiziološko i emotivno stanje djeteta. U ovoj fazi dijete počinje proizvoditi sve veći broj raznolikih glasova koji zvuče poput samoglasnika. Komunikativno glasanje ili faza gukanja odvija se od drugog do petog mjeseca djetetova života u kojoj dijete počinje upravljati intonacijom, odnosno ostvaruje se prijelaz iz spontanog glasanja prema glasanju kojemu je svrha komunikacija.

Dijete počinje s užitkom izražavati svoju životnu radost koje se manifestira kao tzv. gukanje i smijeh. Treća faza predverbalnog razdoblja događa se između petog i sedmog mjeseca djetetovog života, a uključuje glasovne igre i brbljanje. Dolazi do pojave početnog slogovnog glasanja (*maa, baa*) koje s vremenom prelazi u slogovno brbljanje, odnosno nizanje slogova uz kontrolu sluhom (Posokhova, 2008). Faza brbljanja traje od osmog mjeseca i traje do prve godine djetetova života koju prati intenzivno slogovno brbljanje. Negdje oko šestog mjeseca života glasovi što ih dijete izgovara postaju prepoznatljivi. Ono proizvodi različite kombinacije glasova, obično se izmjenjuju i ponavljaju zvučni konsonanti s otvorenim vokalima, na primjer *ma-ma-ma* ili *ga-ga-ga* (Prebeg-Vilke, 1991). S oko osam ili devet mjeseci dijete izgovara duge nizove glasova koji obuhvaćaju nekoliko različitih suglasnika i samoglasnika. Također, pokušava oponašati riječ koju izgovaramo iako ne zna što ona znači (Apel i Masterson, 2004).

Jezična (lingvistička) faza počinje kod djece oko prve godine života. Dijete u toj fazi proizvodi glasove kojih je svjesno i koje čuje u okolini. Potkraj prve godine života dijete poznaje imena i nazive osoba i predmeta s kojima je svakodnevno u doticaju. U tom razdoblju dolazi do pojave prvih riječi poput *mama, baba, papa, nana* i *dada*. Zatim, dijete shvaća jednostavne radnje poput: „Daj mi lutku!“, te s razumijevanjem reagira na pitanja kao što su: „Gdje je mama?“. Potkraj druge godine života djeca razvijaju i svojevrсни govorni žargon koji je sastoji od niza različitih glasova u kojem nema „pravih riječi“. Takvim govorom djeca oponašaju tok, ritam i intonaciju jezika kojim govore odrasli u njihovoj okolini. Djeca često koriste taj žargon kada se sama igraju,

listaju slikovnicu ili ujutro budna leže u krevetu. No ne oponašaju samo način govora članova obitelji nego i druge zvukove, poput kihanja, kašljanja, mljackanja, zvukova iz okoline te zvukova kojima se glasaju životinje (Largo, 2013). S tri godine djeca počinju razumijevati pojam radnje neke priče, uključuju se u kratki dijalog i odgovaraju na pitanja tko, što i gdje. Isto tako počinju koristiti prošlo i buduće vrijeme te vole kada im se pjevaju ili ritmički recitiraju pjesmice i rime. Tijekom četvrte i pete godine djeca glatko komuniciraju s drugom djecom i odraslima te koriste rečenice od barem 4-6 riječi. Mnoge rečenice sadržavaju više od jednog glagola, kao naprimjer: „Hoću sada ići!“ ili „Znam kako se to radi.“ Također, djeca su ovladala teškim glasovima poput s, z, š, ž i č, te suglasničkim skupinama, poput st, pk i slično. U razdoblju od šeste i sedme godine djeca uspješno koriste nepravilne oblike glagola i imenica, kontroliraju glasnoću i volumen, imaju usvojene predvještine čitanja i pisanja, vode duge razgovore, usvajaju apstraktne pojmove, govor prilagođavaju društvenim situacijama (Apel i Masterson, 2004).

Suvremeni istraživači često skreću pozornost na način na koji odrasli spontano razgovaraju s malom djecom. Takav način govorenja stručnjaci zovu govorom usmjerenim na dijete (GUD), razlikuje se od tipičnog govornog stila. Takav govor ima viši ton od uobičajenog, visina glasa ide prema gore i dolje češće nego u običnom govoru. Pri uporabi GUD-a ljudi koriste jednostavnije riječi, na primjer: *čiha-čiha* ili vlak, a ne lokomotiva. Istraživači su ustanovili da djeca čije majke koriste GUD imaju bogatiji rječnik i govor koji je gramatički pravilan (Apel i Masterson, 2004).

Dječji se rječnik u predškolsko doba širi velikom brzinom, iako se starije predškolsko dijete vješto sporazumijeva s okolinom, to ne podrazumijeva da je njegov govorni razvoj završen. Dijete i dalje unaprjeđuje svoj rječnik i svladava složenije gramatičke strukture. Prikazani govornojezični razvoj djeteta odnosi se na razvoj prosječnoga djeteta, međutim svako dijete je specifično i slijedi vlastiti razvojni put (Šego, 2009).

3. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA JEZIČNI RAZVOJ

Jezični se razvoj odvija u dinamičnoj ljudskoj okolini u koje dijete unosi kognitivna sredstva koje koristi za obradu jezika kojemu je izloženo. Ljudska okolina također doprinosi ostvarenju djetetovih potencijala, a isto tako obogaćuje dijete jezičnim podacima koji su primjereni njegovim sposobnostima i interesima. Napredak svakog djeteta u usvajanju jezika posljedica je kombinacije bioloških i okolinskih utjecaja. Za razumijevanje jezičnog razvoja u nastavku će se prikazati biološki i okolinski čimbenike koji utječu na jezični razvoj djece.

3.1. Biološki čimbenici

Dijete se rađa sa osobinama koje imaju važnu ulogu u njegovom razvoju, pa tako i usvajanju jezika. Kada se govori o biološkim osnovama jezičnog razvoja treba spomenuti djetetov temperament, razlike u jezičnim sposobnostima između dječaka i djevojčica te zdravlje djeteta.

Temperament označava specifičnost svakog djeteta te određuje dječju emocionalnu ekspresivnost i spremnost odgovaranja na podražaje iz okoline (Božiković, Reić Ercegovac, Kalebić Jakupčević, 2020). Vasta, Haith i Miller (1997) navode da je temperament sustav bihevioralnih dispozicija koje čine specifičan način na koji osoba iskazuje svoje osjećaje i raspoloženja. Istraživanja koja su proučavala na koji način su povezani temperament i jezični razvoj, pokazala su kako djeca koja duže mogu držati pažnju i koja pozitivno reagiraju na podražaje iz okoline, pokazuju bolje jezične vještine. Zatim, djeca koja teže usmjeravaju i održavaju pažnju i imaju negativnu reakciju, posjeduju manje kognitivnih resursa koji su potrebni za razvijanje novih riječi. Može se zaključiti, kako temperament može utjecati na jezični razvoj djece. Temperament i neizravno, npr. kroz socijalne interakcije, može utjecati na razvoj jezika. Djeca koja izbjegavaju socijalne interakcije ili imaju problema kod njihova uspostavljanja, imaju manje prilika za komunikaciju pa i za razvoj jezika (Salley i Dixon, 2007).

Niz istraživanja je opisalo *razlike u jezičnim sposobnostima između dječaka i djevojčica* te da većina žena ima bolju jezičnu izvedbu nego muškarci. Biološko tumačenje ove razlike je brže

tjelesno sazrijevanje djevojčica, za koje se pretpostavlja da pospješuje i razvoj lijeve moždane hemisfere, odgovorne za jezične funkcije (Berk, 2015). Također, jedna od razlika koja se ističe kod jezičnog razvoja dječaka i djevojčica jest da djevojčice imaju receptivni stil usvajanja jezika, a dječaci ekspresivni. U početku, djevojčice imaju bogatiji rječnik i veću preciznost u izgovoru od dječaka, ali se razlike s vremenom izjednačavaju. Tijekom razgovora s djecom, roditelji razgovaraju drugačije s djevojčicama i dječacima. Tako u interakciji s djevojčicama roditelji postavljaju više pitanja, upotrebljavaju više govora i obraćaju im se zahtjevnijim rečenicama. Što se tiče dječaka, roditelji najviše razgovaraju tijekom igranja te imaju potrebu govoriti u stilu „ovdje i sada“, a to znači da je njihov jezik manje složen i apstraktan. Također, moramo spomenuti različite tipove igara, djevojčice se najviše igraju s lutkama, što podrazumijeva veću upotrebu jezika tijekom igre (pričanje lutki – bebi, obiteljske scene itd.), češće imenovanje i postavljanje pitanja. Dok dječaci u igri vozilima i konstrukcijskim igračkama više koriste glasne zvukove i ekspresivni jezični stil. Bitno je napomenuti da djeca obaju spolova trebaju imati na raspolaganju sve vrste igračaka i igara što će povećati iskustva i jezične uzore na temelju kojih će dijete učiti jezik (Apel i Masterson, 2004).

Zdravlje utječe na razvoj govora koji može biti otežan zbog utjecaja raznih dugotrajnih i ozbiljnih bolesti. Govor će sporije usvajati djeca koja imaju slabiji intelektualni razvoj i mentalnu retardaciju, a u određenim slučajevima će imati govorno-jezične teškoće (Posokhova, 2008). Isto tako, oštećenje sluha utječe i na govorno-jezični razvoj djeteta jer svladavanje govora čine težim koji se dijelom usvaja slušanjem i oponašanjem okoline.

3.2. Okolinski čimbenici

U predškolskom razdoblju, treba ponajprije zadovoljiti djetetove potrebe, a osnovne potrebe jesu potreba za sigurnošću, ljubavlju i pripadanjem. Da bi se te potrebe zadovoljile, djeca trebaju predvidljiva svakodnevna zbivanja, svakodnevnu rutinu. Uobičajeni svakodnevni socijalni kontakti povezani su s emocijama, a emocije intenzivno djeluju na jezični razvoj i potiču ga (Green i Lewis, 2007 prema Šego, 2009).

Da bi bilo koji govor postigao svoju komunikacijsku svrhu, on mora biti upućen nekome i od nekoga prihvaćen te kao takav prepoznat. U dječjoj dobi u usvajanju govora ta socijalna povratna veza igra vrlo važnu ulogu – kada dijete izgovori rečenicu, ono promatra kako će okolina reagirati. Dijete unaprjeđuje rječnik tako što oponaša govor okoline i stvara vlastita jezična iskustva. Kako bismo potaknuli i unaprijedili djetetov govor, dijete bismo trebali uključiti u brojne govorno-jezične poticaje u kojima će sudjelovati i razvijati interes za svijet koji ih okružuje i za komunikaciju (Apel i Masterson, 2004). Kada se govori o okolinskim čimbenicima treba spomenuti utjecaj roditelja, knjiga i slikovnica, odgojitelja, redoslijeda rođenja, medija i socioekonomskog statusa obitelji.

Roditelji imaju važnu ulogu u usvajanju jezika kod djece, oni osiguravaju da se dijete kroz izravni kontakt s jezikom nauči verbalno izražavati. Istraživanja pokazuju da roditelji potiču govorni razvoj ako ispravljaju sadržaj govora, a ne i njegov gramatički oblik. Kada dijete izjavi rečenicu koja je netočna, roditelji mogu pojasniti činjenično stanje i ponoviti rečenicu u ispravnom obliku. Isto tako roditelji pozitivnim odgojnim stavom i bez kritiziranja djetetovih pogrešaka djeluju na razvoj govora. Djetetu ne pomaže ako mu roditelji ispravljaju izgovor ili strukturu rečenice, prekidaju ga ili upozoravaju na pogreške (Largo, 2013). Također, prevelika roditeljska očekivanja, kritičnost i strogost mogu nepovoljno utjecati na samopouzdanje djeteta pa i na njegovo aktivno uključivanje u komunikaciju. Dijete koristi rječnik koji preuzima i usvaja iz svoje obitelji. Odrasli bi trebali tijekom razgovora s djecom sporije govoriti, istaknuti promjene u intonaciji, ponavljati riječi, dijelove rečenica ili čitavih rečenica te pratiti pokretima izgovorene riječi. Razgovor s djetetom treba biti raznovrsnih tematika za koje je dijete zainteresirano, ono treba iznositi svoje mišljenje i postavljati pitanja na koja treba pažljivo odgovoriti, kako bi dijete dobilo potvrdu da ga drugi slušaju (Šego, 2009).

Knjige i slikovnice djetetu nude znanje o jeziku i pismenosti, poput: rječnika, gramatike, komunikacijskih vještina, informacija o pisanom jeziku i strukturi priča (Berk, 2015). Uloga odraslih je da dijete potiču na to da opiše što vidi na slikama, razgovaraju s njime o likovima i radnji te ga navode da istražuje knjigu ili slikovnicu. Prilikom čitanja dobro je da se roditelji užive u ulogu likova, da djetetu pokazuju slike, gestikuliraju te pri čitanju pokazuju entuzijazam. Čitanje djetetu pomaže u bogaćenju rječnika i stjecanju znanja te poboljšava ukupnu jezičnu

sposobnost (Šego, 2009). Također, bitno je naglasiti da roditelji trebaju osigurati djetetu uvjete za čitanje: ugodan prostor, knjige i slikovnice primjerene dobi i interesima djeteta te igre koje su vezane za čitanje i pisanje. Treba istaknuti kako je važno da čitanje bude aktivnost koja će biti prisutna u svakodnevnom životu odraslih i djece. Ono u početku može trajati samo nekoliko minuta, zatim nakon određenog vremena treba trajati duže. Kada čitanje postane segment obitelji, tada će dijete shvatiti da čitanje može biti zabavno i da se može puno toga usvojiti.

Odgojitelj je osoba s kojom dijete koje pohađa dječji vrtić provodi velik dio dnevnog vremena te je važno da on bude uzoran govorni model. Odgojitelj, uz roditelje, ima ključnu ulogu u dječjem jezičnom razvoju te djetetu omogućuje poticajno okruženje za sve aspekte njegova razvoja, pa i za govor. Da bi okruženje bilo poticajno, osim brojnih prilika za govor, tzv. „prostora za govor“, treba djetetu omogućiti da govori u manjim skupinama, u paru i pred cijelom skupinom. Također, potrebno je djecu okupirati jezičnim sadržajima koji su kvalitetni te im omogućiti da čuju kvalitetan govor. U današnje vrijeme u obiteljima se sve manje razgovara, čita i pripovijeda. S obzirom na to koliko vremena djeca provode u vrtiću, zadaća je odgojno-obrazovne ustanove da osigura djetetu stjecanje složenih govornih i jezičnih iskustava te stvaranje poticajnog okruženja. Komunikacija s djecom odvija se u svakom trenutku koji odrasli provode s njima. Odgojitelj bi trebao stoga preispitivati svoje ponašanje i postupke, isto tako bi trebao preispitivati osobni govor, govor koji daje djeci, jezične i književnoumjetničke sadržaje kojima su djeca okružena te u kojoj mjeri su primjereni ti sadržaji za djecu. Također, treba napomenuti koliko je važan adekvatan prostor u kojem djeca slušaju i primaju takve sadržaje, te osjećaju li djeca da su prihvaćena, shvaćena i voljena u tom prostoru. Djeca u vlastitoj skupini bi trebala moći izreći sve što žele bez osjećaja nesigurnosti i straha, te im se treba omogućiti šansa za komunikaciju na standardnom jeziku ili dijalektu, glasno ili tiho, ekstrovertirano ili introvertirano. Kvalitetan razgovor i razmjena iskustava poticajni su za dječji ukupni razvoj, ne samo za razvoj jezika i govora (Velički, 2009).

Redoslijed rođenja djece u obitelji se može promatrati kao čimbenik koji utječe na jezični razvoj djeteta. Često se može čuti od roditelji koji imaju nekoliko djece da uspoređuju proces razvoja jezika kod mlađe i starije djece. Istraživanja su potvrdila da djeca koja su prva rođena imaju razvijeniji rječnik, dok druga istraživanja kažu da djeca koja su rođena kasnije brže razvijaju vještine za konverzaciju. Najprije, treba istaknuti kako je svako dijete autentično i da ne

postoje dva identična djeteta. Naime, na razliku redosljeda rođenja između prvorođenog djeteta i drugorođenog djeteta najviše utječu različite jezične okolnosti u kojima oni odrastaju. Prvorođena djeca dobivaju nepodijeljenu pažnju majke i oca, stoga imaju više prilika za individualno ophođenje s roditeljima. Roditelji spontano više potiču govorno-jezični razvoj kod prvorođenca, pa tako govore kompleksnijim rečenicama i postavljaju više otvorenih pitanja. Kada je u pitanju više djece, roditelji se najčešće obraćaju svoj djeci zajedno. Njihove jezične interakcije su manje usmjerene na svako dijete pojedinačno. Što se tiče prednosti drugorođenog djeteta, ono ima veći broj ranih iskustava koji obuhvaćaju verbalne interakcije s nekoliko osoba istovremeno. Treba napomenuti da osim roditeljskih jezičnih modela, mlađe dijete dobiva jezične modele i od starije djece u obitelji. Istraživanja su pokazala da dob starije braće i sestara utječe na kvalitetu jezičnih modela. Kada je veća razlika među djecom tada mlađe dijete ime veće jezične koristi (Apel i Masterson, 2004).

Mediji su u današnje doba u velikoj mjeri prisutni u svakodnevnom životu djeteta. Roditelji su ti koji određuju hoće li mediji naštetiti razvoju djeteta. Dijete će učiti o jeziku i svijetu medija na temelju toga što mu se dopušta da gleda, te na koji način se roditelji ophode s djetetom dok se služi medijima. Kada je riječ o televiziji, istraživanja su pokazala da dijete duže gleda televiziju nego što sudjeluje u nekoj drugoj aktivnosti. Istraživači su otkrili da se u dječjim emisijama u kojima se koriste poticajni govorno-jezični modeli dolazi do obogaćivanja rječnika i razvoja predčitačkih vještina, poput uočavanja slova. Međutim, dulje gledanje televizije te gledanje razvojno neprimjerenih programa može dovesti do negativnog utjecaja na razvoj jezika. Treba istaknuti da je važno da emisije koje gledaju djeca uključuju riječi koje su mu poznate, da prezentirane informacije budu pojednostavljene i ponovljene nekoliko puta, da rečenice budu jednostavne strukture te da glumci koriste sporiji govor kako bi ga dijete moglo lakše pratiti.

Korištenje računala može obogatiti jezični razvoj djeteta, ali ga također može i udaljiti od iskustava koja mu mogu još više koristiti. Dijete kroz odgovarajuće vrste računalnih programa može naučiti nove riječi, povezivati misli u rečenice i pričati o budućim situacijama. Isto tako, pretjerano sudjelovanje u aktivnostima na računalu sprječava djecu u doživljavanju i upotrebljavanju društvenih jezičnih vještina koje doprinose razvoju govorne komunikacije. Zatim, videoigre koje djeca sve više koriste zahtijevaju određenu razinu rješavanja problemskih zadataka i logike, kao i sposobnost slijeđenja uputa. Također, u nekim je videoigramama ugrađena

obavezna interakcija dvaju ili više igrača, što omogućava djetetu priliku za aktivno učenje i interakciju. Djeca koja igraju satima videoigre za jednog igrača, umanjuju količinu vremena provedenog u društvenim interakcijama s vršnjacima. Na taj način djeca ne dobivaju jezične modele i interakcije na temelju kojih se izgrađuje jezik. Kada je u pitanju upotreba medija kod djece, roditelji imaju mogućnost učiniti djetetov kontakt s medijima korisnim i važnim. Naime, roditelji trebaju kontrolirati sadržaj medija te osvijestiti koliko je važno razgovarati s djetetom o tome. Trebaju raspravljati o radnjama koje dijete vidi na ekranu, jesu li one slične stvarnim iskustvima, te kako agresivne i nasilne radnje mogu biti opasne u svakodnevnom životu (Apel i Masterson, 2004).

Također, jedan od okolinskih čimbenika koji utječe na jezični razvoj djeteta jest i socioekonomski status obitelji. Niz istraživanja navodi da djeca roditelja nižeg socioekonomskoga statusa pokazuju lošije jezične sposobnosti u odnosu na djecu roditelja višeg socioekonomskog statusa. U sljedećem poglavlju će se поближе pojasniti pojam socioekonomskog statusa obitelji te će se prikazati istraživanja koja prikazuju utjecaj socioekonomskog statusa obitelji na jezični razvoj djece.

4. SOCIOEKONOMSKI STATUS OBITELJI

Socioekonomski status (SES) jedna je od varijabli koja je definirana i mjerena na različite načine od strane različitih istraživača. Iako se tijekom godina pokazao veliki interes, nije ostvaren sporazum oko njegova definiranja i načina mjerenja. U poglavlju o socioekonomskom statusu obitelji prikazat će se definicije socioekonomskog statusa od strane različitih autora, njegove dimenzije te utjecaj socioekonomskog statusa na jezični razvoj djece.

4.1. Socioekonomski status

Socioekonomski status (SES) definira se prema trenutnim financijskim primanjima obitelji, kvalifikacijama roditelja (najvišoj postignutoj obrazovnoj razini) i statusu koji je vezan uz određena zanimanja (Brown, Fukunaga, Umemoto i Wicker, 1996 prema Ivanović i Rajić-Stojanović, 2012).

Kohn (1963 prema Hoff, 2006), SES definira kao složenu varijablu koja najčešće podrazumijeva stupanj obrazovanja, status u društvu koji je povezan sa zanimanjem i materijalnim stanjem, dok Čudina-Obradović i Obradović (1998) definiraju socioekonomski status kao položaj nekoga pojedinca, ili obitelji, na nekoj društvenoj ljestvici.

Socioekonomski status odnosi se na osobni pristup financijskim, obrazovnim i društvenim resursima te društvenim položajima, privilegijama i prestižu koji nastaju iz tih resursa (prema Pace, Luo, Hirsh-Pasek i Michnick Golinkoff, 2017).

Iako se SES smatra višedimenzionalnim konstruktom koji se mjeri na različite načine, može se zaključiti kako većina suvremenih istraživanja SES mjeri preko obrazovanja, zanimanja i prihoda. Obrazovanje je jedan od najčešćih pokazatelja SES-a i mnogi ga smatraju ključnim elementom zbog njegovog utjecaja na kasnije zanimanje i prihode (prema Conger, Conger, Martin, 2011). Naime, obrazovanje, zanimanje i prihodi ponekad se koriste zajedno kao pokazatelji SES-a, ali i kao zasebne varijable kako bi istraživači mogli procijeniti njihov utjecaj na karakteristike obitelji

i ljudski razvoj. Bradley i Corwyn (2002), ističu kako SES utječe na zdravlje djeteta, kognitivni, jezični i socioemocionalni razvoj te školski napredak.

4.2. Dimenzije socioekonomskog statusa

Socioekonomski status bolje zajedno predstavljaju obrazovanje, zanimanje i prihodi nego svaki od njih zasebno, ali istraživači imaju nekoliko dilema oko kojih se ne mogu usuglasiti. Prva dilema je kako poslagati skupinu pokazatelja SES-a, te treba li upotrijebiti svaki od pokazatelja posebno ili njegovu kombinaciju. Isto tako, u pitanje se dovodi na koji način je najbolje mjeriti svaki od pokazatelja SES-a (Bradley i Corwyn, 2002). Jedan od ključnih čimbenika koji se promatraju tijekom mjerenja SES-a jest stanje spomenutih pokazatelja koje je podložno promjenama.

Autori Čudina-Obradović i Obradović (1998) navode dvije skupine socioekonomskog položaja: objektivni i subjektivni (koji predstavlja percepciju vlastitog objektivnog socioekonomskog statusa). U suvremenim istraživanjima obitelji, najčešće se te dvije skupine promatraju zajednički. Objektivni socioekonomski status čine: zanimanje, obrazovanje, dohodak ili plaća, vlasništvo ili posjedovanje dobara, ekonomski standard i zaposlenost pojedinca. Istraživači navedene varijable zasebno koriste kao dimenzije, dok nekoliko varijabli zajedno koriste kao ukupan objektivni socioekonomski položaj pojedinca ili obitelji u društvu.

Zanimanje je stručno znanje koje pojedinac ostvaruje specifičnim obrazovanjem i koje mu pruža obavljanje poslova u sklopu struke. Duncan (1961 prema Čudina i Čudina-Obradović, 1998) je pokušao razviti rang-listu zanimanja u nekom društvu prema njihovu ugledu. Konstruirao je socioekonomski indeks (SEI) koji predstavlja rang ugleda nekog zanimanja u društvu. Većina istraživača provela je niz modifikacija Duncanova socio-ekonomskog indeksa, a problem njegove vrijednosti za određeno društvo riješili su Ganzeboom, De Graff i Treiman (1992 prema Čudina i Čudina-Obradović, 1998), konstruirajući međunarodni socioekonomski indeks. Istraživanja pokazuju da je zanimanje varijabla koja može diskriminirati obitelji s obzirom na bračne i obiteljske procese.

Obrazovanje je formalno obrazovanje, odnosno postignut stupanj obrazovanja. U modernom društvu pojedinci višeg obrazovanja imaju veću plaću ili dohodak, a s ekonomskom moći imaju veći ugled i moć u društvu. Obrazovanje je teško promatrati kao izdvojenu dimenziju, budući da je često povezano s ekonomskim položajem i moći. Utvrđeno je da obrazovanje bračnih partnera utječe na kognitivne rezultate djece, intelektualni i socio-emocionalni razvoj te adaptaciju djece.

Posjedovanje dobara podrazumijeva vlasništvo ili kontrolu nad različitim pokretnim i nepokretnim vrijednostima. Mnoga istraživanja bave se povezanošću posjedovanja dobara i bračnih procesa, iako se među njima ističe Beckerova teorija braka i bračne stabilnosti (Becker, 1981 prema Čudina i Čudina-Obradović, 1998). Becker smatra da stupanje u brak ima dvije prednosti: podjelu uloga među spolovima i rađanje djece. Također, ističe da će brak biti stabilniji što je veći posjed zajedničkih dobara bračnih partnera.

Dohodak se definira kao plaća za obavljen posao u organizaciji ili kao dodatni dohodak za obavljanje poslova unutar ili izvan radnog vremena. U stručnoj literaturi, osobito iz područja braka i obitelji, dohodak se tretira na dva načina; zasebno (kao muževljev i ženin dohodak) i kao zbroj obaju dohodaka (kao obiteljski dohodak). Može se pretpostaviti da će visina dohotka muža ili žene različito djelovati na bračne i obiteljske procese (Čudina i Čudina-Obradović, 1998).

Ekonomski standard povezan je s varijablama posjedovanja dobara i dohotka. U stručnoj literaturi, pravi se razlika između ekonomskog standarda i navedenih dviju varijabli jer posjedovanje većih dobara i veći dohodak ne znači nužno i veći ekonomski standard. Naime, ekonomski standard podrazumijeva kvalitetu stanovanja, opremljenost stana ili kuće i povećanje kvalitete života, te se rijetko koristi kod proučavanja braka i obitelji zbog podudaranja s varijablama posjedovanja dobara i dohotka (Čudina i Čudina-Obradović, 1998).

Zaposlenost je važna sociološka varijabla za objašnjenje oblika ponašanja pojedinaca i socijalnih skupina. Provedena su brojna istraživanja o djelovanju zaposlenosti ili nezaposlenosti na fizičko i psihološko zdravlje obitelji (usp. Čudina i Čudina-Obradović, 1998). Velika se pažnja pridaje tome kako majčina zaposlenost utječe na razvoj djece, a zaključuje se kako su zaposlene majke višeg obrazovanja i većeg osjećaja samopoštovanja od nezaposlenih, što povećava njihovu

sposobnost za organiziranje kvalitetne odgojne sredine (prema Čudina i Čudina-Obradović, 1998).

Zaključno, iako su utjecaji objektivnog socioekonomskog položaja obitelji evidentni kao uzročnici mnogih bračnih i obiteljskih procesa koji će povoljno ili nepovoljno utjecati na razvoj bračne dinamike i stabilnosti, kao i na kognitivni i socioemocionalni razvoj djece, sva istraživanja upućuju na to da su oni posredovani čimbenici, koji na varijable bračnog i obiteljskog funkcioniranja djeluju posredno, preko subjektivnog doživljaja objektivne obiteljske situacije (Čudina i Čudina-Obradović, 1998). Također, izbor kako mjeriti SES ostaje otvoren. Jednim dijelom će to ovisiti o pitanjima koja se proučavaju, a dijelom će ovisiti i o praktičnim promišljanjima koja se bave s prikupljanjem podataka. Kada je riječ o široj populaciji, teorija i empirijski iskazi potvrđuju da će pokazatelji SES-a imati različite rezultate u različitim kulturalnim skupinama (Bronfenbrenner, 1995 prema Bradley i Corwyn, 2002).

4.3. Jezik i socioekonomski status

Socioekonomski status pojam je kojem veliku važnost posvećuju oni koje se bave proučavanjem djetetovog razvoja. Interes za SES proizlazi iz uvjerenja da obitelji s visokim SES-om svojoj djeci pružaju niz usluga, dobara, roditeljskih radnji i društvenih veza koje potencijalno mogu utjecati na dobrobit djece i zabrinutosti da mnoga djeca s niskim SES-om nemaju pristup tim istim resursima i iskustvima te ih to dovodi do mogućih odstupanja u razvoju (Brooks-Gunn, Duncan, 1997 prema Bradley i Corwyn, 2002). Tijekom djetinjstva, djeca s višim SES-om imaju naprednije jezične vještine od djece s nižim SES-om iste dobi. Razlike povezane sa SES-om u dječjoj komunikaciji pronađene su već u ranoj dobi, isto tako se nalaze u predškolskoj i školskoj dobi, a pojavljuju se i u odrasloj dobi. Kako navode Hoff i Ribot (2015) kod dojenčadi u 9. mjesecu starosti otkrivene su razlike u ekspresivnoj vokalizaciji i imenovanju predmeta, a razlike povezane sa SES-om povećavaju se do 24. mjeseca djetetova života, poput receptivnog i ekspresivnog vokabulara te slušanja i razumijevanja.

SES pojedinca i obitelji utječu na razne aspekte djetetova života, međutim kad su u pitanju jezični razvoj i govorno ponašanje tada ključnu ulogu ima obrazovanje. Naime, obrazovanje se

pokazalo kao važan čimbenik za socio-emotivni razvoj i adaptaciju djece (Conger, Conger, Elder, Lorenz, Simons i Whitebeck, 1993). Istraživanjima se pokazalo da je viši obrazovni status roditelja povezan s boljom pripremljenošću djece za školu, većom razvijenošću predčitalačkih i čitalačkih vještina te većom uspješnošću u različitim predmetima (Čudina i Čudina-Obradović, 1998). Razlike povezane sa SES-om u dječjim jezičnim vještinama uočene su na području vokabulara, gramatike, komunikacije, narativne vještine, fonološke svijesti te brzine obrade jezika.

Socioekonomski status i vokabular

Razlika u većini vokabulara najpouzdanija je uočena razlika u jezičnim vještinama povezana s SES-om. Praznina u rječniku uočena je već u dječjoj dobi (Halle, Forry, Hair, Pepper, Wandner, Wessel i Vick, 2009), te se povećava do četvrte godine života, a zatim ostaje stabilna tijekom školskih godina (Farkas i Beron, 2004). Oscilacija među razlikama vezanih uz SES može biti velika. Hart i Risley (1995) otkrili su da je do 3. godine prosječan pasivan vokabular za djecu s višim SES-om bio preko 1000 riječi, dok je za djecu s nižim SES-om bio blizu 500 riječi (Hoff i Ribot, 2015).

Arriaga, Fenson, Cronan i Pethick (1998) ustanovili su da je 80 % djece s niskim SES-om između 18 i 30 mjeseci postiglo rezultate ispod 50 % u aktivnom vokabularu, koristeći test koji je proveden među skupinama sa srednjim i visokim SES-om (Hoff i Ribot, 2015). Također, istraživanje utjecaja SES-a na jezični razvoj djece iz obitelji visokog i niskog SES-a u dobi od 18 i 24 mjeseca provele su Fernald, Marchman i Weisleder (2013). Istraživanje se fokusiralo na 2 ključna aspekta ranog jezika: govorenje i razumijevanje. Rezultati istraživanja su pokazali da su razlike u SES-u povezane s razlikama u vokabularu djece, kao i sa točnošću i brzinom razumijevanja. Djeca iz skupine višeg SES-a imala su napredniji vokabular te su bili točniji i brži u prepoznavanju izgovorene riječi. Naime, gotovo polovica djece u dobi od 18 mjeseci s niskim SES-om imala su manje od 50 riječi u svom vokabularu. Također, djeca u dobi od 24 mjeseca s višim SES-om proizvela su 450 riječi, dok djeca s niskim SES-om 150 riječi manje.

Stupanj obrazovanja majke je komponenta SES-a koja je najviše povezana s ishodima jezičnog razvoja djece. Majke koje dolaze iz obitelji s višim SES-om više razgovaraju sa svojom djecom

od majki s nižim SES-om čiji se razgovor temelji na usmjeravanju djetetovog ponašanja (Hoff, Laursen i Tardif, 2002). Isto tako, majke koje su više obrazovane imaju namjeru ponavljati i proširivati iskaze, dok majke koje su manje obrazovane češće ponavljaju vlastite iskaze, posebno naredbe. Uspoređujući djecu majki sa fakultetskim obrazovanjem i djecu majki sa srednjom školom, Hoff-Ginsberg (1998) je pronašao razlike povezane sa SES-om u veličini vokabulara koje su koristili u spontanom govoru. Vokabular je temeljni pokazatelj školskog uspjeha, a nedostaci u vokabularu su jedan od primarnih razloga zašto djeca s nižim SES-om kreću u školu s većim rizikom od neuspjeha nego njihovi vršnjaci s visokim SES-om (prema Hoff i Ribot, 2015).

Socioekonomski status i gramatika

Također su pronađene razlike u gramatičkom razvoju koje su povezane sa SES-om. Utvrđeno je da djeca iz viših društvenih slojeva daju dulje odgovore na govor odraslih, postižu više rezultate na standardiziranim testovima koji uključuju mjere gramatičkog razvoja, mogu proizvesti složenije iskaze u spontanom govoru te postići znatno bolje rezultate u mjerama razvoja sintakse, odnosno u izražavanju na razini rečenice i teksta (prema Hoff i Ribot, 2015). Arriaga i sur. (1998) otkrili su da je 70 % djece s niskim primanjima ostvarilo rezultat manji od 50 % na testiranju složenosti rečenice. No, druga pak istraživanja nisu pronašla poveznicu između SES-a i mjera dječjeg sintaktičkog razvoja (Hoff-Ginsberg, 1998; Hoff i Tian, 2005; Jackson, Roberts, 2001; Noble, Norman, Farah, 2005 prema Hoff, Ribot, 2015).

Spomenute razlike djece u jezičnom razvoju povezane sa SES-om ne događaju se zbog toga što djeca ne produciraju ispitivane jezične strukture u svom govoru, već zbog toga što to čine u puno manjoj mjeri, odnosno manje učestalo (prema Hoff i Ribot, 2015).

Učinci SES-a na gramatički razvoj nisu tako značajni kao učinci na vokabular.

Socioekonomski status i komunikacija

Istraživanja djece školske dobi pronalaze povezanost razlike u njihovoj komunikaciji sa SES-om. Tako (prema Hoff i Ribot, 2015) djeca s niže obrazovanim roditeljima rjeđe koriste jezik za

analizu i razmišljanje, za obrazloženje i za previđanje i razmatranje alternativnih mogućnosti nego djeca sa obrazovanim roditeljima.

Bee, Van Egeren, Streissguth, Niman, Lackie (1969 prema Stančić i Ljubešić, 1994) istraživali su razlike u odgojnim postupcima majki iz različitih društvenih klasa te su otkrili da su majke iz srednje klase davale svojoj djeci tijekom rješavanja zadataka manje sugestija koje su bile određene, a više sugestija u obliku pitanja. Također, upotrebljavale su više riječi, duže rečenice te su više upotrebljavale pozitivno nego negativno potkrepljenje. Autori su zaključili da djeca iz niže klase rastu u siromašnijoj jezičnoj sredini i da nemaju odgovarajućih poticaja za učenje.

Bernstein je još 1970 (prema Hoff i Ribot, 2015) tvrdio da se djeca s višim i nižim SES-om ne razlikuju u znanju jezika, ali da razlike u komunikacijskom teretu koji jezik nosi dovode do razlika u količini i strukturi njihova govora.

Razlike povezane sa SES-om kod djece školske dobi također se pojavljuju u sposobnosti prenošenja značenja jezikom i izvlačenja značenja iz jezika— što se ponekad naziva vještinama govornika i slušatelja (Lloyd, Mann i Peers, 1998). Kroz zadatak koji je od djece zahtijevao da opišu jednu stavku u nizu objekata tako da vizualno odvojeni slušatelj s istim nizom može identificirati tu stavku, djeca s nižim SES-om proizvela su manje informativnih poruka te su koristili manje informacija u porukama koje su im upućene kako bi napravili ispravan izbor (Lloyd i sur., 1998 prema Hoff i Ribot, 2015). Rezultati istraživanja jasno pokazuju da djeca iz različitih socioekonomskih slojeva pokazuju različite razine jezičnih vještina na više područja jezika. Također, specifičnosti SES-jezičnih odnosa i veličina učinaka ovise o pojedinom jezičnom ishodu i rasponu SES-a koji se razmatra.

Socioekonomski status i ostale razlike

Uz ove razlike povezane sa SES-om u vokabularu, gramatici i komunikaciji, postoje razlike povezane sa SES-om u dječjim pripovjednim vještinama, u njihovoj fonološkoj svijesti i u njihovoj brzini jezične obrade, ali i u drugim područjima posredno povezanima s jezikom. Tako se pokazalo da su djeca iz nižih socioekonomskih slojeva postigla lošije rezultate od djece s višim SES-om u rješavanju tekstnih zadataka iz matematike. Jednim se dijelom te razlike mogu pripisati jezičnim, a ne matematičkim sposobnostima, što potvrđuje primjer iz jednog istraživanja djece s

nižim SES-om koja su pokazala lošiji učinak od djece s višim SES-om u problemima s riječima i testovima verbalnih vještina, ali koja se nisu razlikovala svojim učinkom u matematičkim izračunima (Jordan, Huttenlocher i Levine, 1992 prema Hoff i Ribot, 2015).

Djeca s nižim SES-om pokazuju nižu razinu fonološke svijesti od djece srednje klase, a te se razlike povezane sa SES-om povećavaju između druge i pete godine života (prema Hoff i Ribot, 2015).

Utjecaj SES-a na dječje rane jezične vještine razlikuje se ovisno o rasponu SES-a, dobi djece i aspektu jezika koji se promatra. Koristeći dob kao mjeru razlike povezane sa SES-om, došlo se do nalaza da djeca iz obitelji s niskim prihodima zaostaju godinu dana ili više za svojim vršnjacima iz srednje klase (prema Hoff i Ribot, 2015).

Važno je napomenuti da postoje značajne individualne razlike među djecom s niskim i visokim SES-om. Također, djeca s niskim SES-om imaju jedinstvenu jezičnu snagu koja nije obuhvaćena postupcima i testovima koji se najčešće koriste u istraživanju. Argumenti za jedinstvene vještine djece s nižim SES-om obično su u obliku etnografskih istraživanja specifičnih populacija, a ponekad i posebne upotrebe jezika koja je jedinstvena za te populacije. Naprimjer, Heath (1983) je opisao pripovjedačke vještine koje pokazuju dječaci u afroameričkoj zajednici nižeg SES-a na jugoistoku SAD-a. Dječaci mlađi od 4 godine uspjeli su privući i zadržati pozornost odraslih s pričama koje su ispričali, koristeći se riječima, pokretima i zvučnim efektima. Slične vještine kod afroameričkih dječaka s niskim SES-om opisali su Vernon-Feagans, Hammer, Miccio i Manlove (2001 prema Hoff i Ribot, 2015), oni su opisali dječje priče kao zajednički konstruirane s drugom, starijom djecom, za razliku od izvedbi priča koje su često monolozi. Takva istraživanja donose širu sliku povezanosti sociokulturnih razlika i korištenja jezika i upućuju na važnost kulturoloških odrednica u jezičnoj komunikaciji i dječjim jezičnim postignućima.

Hoff (2013) stoga smatra da je svaka usporedba jezičnog razvoja između različitih socioekonomskih i kulturnih slojeva neutemeljena jer djeca u različitim sredinama usvajaju drugačiji stil upotrebe jezika i različite jezične vještine, ali se uspješno i potpuno koriste jezičnim vještinama.

Istraživanja koja su navedena u radu potvrđuju utjecaj kvalitete jezičnih iskustava na jezični razvoj djece. Obrazovanje majke pritom je ključni pokazatelj djetetova jezičnog razvoja: majke iz

različitih socioekonomskih slojeva komuniciraju i razgovaraju sa svojom djecom na različite načine, što u mnogome određuje smjer djetetova jezičnog razvoja.

5. ZAKLJUČAK

Jezik predstavlja način na koji se ljudi socijaliziraju i uče. Govor je način na koji se komunicira pomoću jezika, a ostvaruje se u kontekstu individualne svijesti i razlikuje se od jezika koji je objektivna, društveno-povijesna tvorevina. Predškolska dob najintenzivnije je razdoblje za razvoj govora. Kako bi dijete usvojilo jezik na pravilan način, ono treba imati biološke sposobnosti, biti pod utjecajem jezičnih uzora i okoline u različitim situacijama koje zahtijevaju komunikaciju. Roditelji imaju najveći utjecaj na jezični razvoj djece jer dijete slušanjem razvija govor. Uz roditelje, važnu ulogu nose i odgojitelji.

Odgojitelji potiču razvoj djetetovih jezičnih vještina slušajući dijete, razgovarajući s njime, uključujući ga u aktivnosti i stvarajući pozitivno ozračje u kojem će dijete biti motivirano za komunikaciju i za razvijanje govora i jezika. Djecu koja imaju bolji stupanj razvijenosti jezika, odrasli više potiču na komunikaciju i više ih uključuju u jezične aktivnosti. (Apel i Masterson, 2004). Ono što je najvažnije u govornoj interakciji s djecom svih dobi: odrasli trebaju razgovarati s djecom tako da se prilagode njihovom stupnju razumijevanja, a ne izražavanja. Dakle, tijekom razgovora odrasli ne trebaju oponašati način kojim dijete govori nego je poželjno da razgovaraju s djecom tako da mogu osjetiti da dijete razumije što mu se želi reći (Largo, 2013).

Uz ljudsku okolinu, roditelje i odgojitelje, treba spomenuti i druge okolinske čimbenike koji određuju smjer dječjega jezičnoga razvoja, poput dostupnosti knjiga i slikovnica, redosljeda rođenja u obitelji u kojoj se dijete razvija i socioekonomskog statusa obitelji. Živimo u svijetu tehnologije te treba istaknuti i medije kao jedan od faktora koji utječe na usvajanje jezika. Televizijske emisije, programi i videoigre trebaju biti primjerene dobi djeteta te su odrasli ti koji imaju odgovornost kada je riječ o vremenu koje dijete provodi gledajući medijske sadržaje.

Među okolinskim čimbenicima dječjeg ovladavanja jezikom značajnu ulogu ima i socioekonomski status obitelji u kojoj dijete odrasta. Socioekonomski status definira se kao položaj nekog pojedinca, ili obitelji, na nekoj društvenoj ljestvici te se mjeri preko obrazovanja, zanimanja i prihoda (Čudina i Čudina-Obradović, 1998). Istraživanja na čije se rezultate osvrnuo ovaj rad pokazala su da socioekonomski status može imati utjecaj na usvajanje jezika kod djece, odnosno da djeca iz različitih socioekonomskih slojeva pokazuju različite razine jezičnih vještina.

Razlike u dječjim jezičnim vještinama povezane sa SES-om uočene su na području vokabulara, gramatike, komunikacije, naracije i fonološke svijesti, a one se otkrivaju već u ranom djetinjstvu te se nastavljaju u adolescenciji i odrasloj dobi. Djeca iz obitelji višeg SES-a imaju napredniji vokabular, mogu proizvesti složenije iskaze u spontanom govoru te postići znatno bolje rezultate u mjerama razvoja sintakse. Isto tako, djeca s nižim SES-om pokazuju nižu razinu fonološke svijesti od djece s višim SES-om.

Stupanj obrazovanja majke je komponenta SES-a koja je najviše povezana s ishodima jezičnog razvoja djece. Majke koje dolaze iz obitelji s višim SES-om više razgovaraju sa svojom djecom od majki s nižim SES-om čiji se razgovor temelji na usmjeravanju djetetovog ponašanja. Obrazovaniji roditelji obično imaju bolje plaćene poslove, pa si mogu omogućiti povećan broj resursa koje će upotrijebiti za razvijanje jezičnih vještina.

Ipak, valja u ovim razmišljanjima imati na umu i velike individualne razlike među djecom te razlike među kulturama i komunikacijskim stilovima u različitim zajednicama, a što sve značajno oblikuje djetetov govor i jezično izražavanje.

Literatura

1. Apel, K.; Masterson, J. J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine. Od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti-potpuni vodič za roditelje i odgojitelje*. Zagreb: Ostvarenje.
2. Berk, L.E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Božiković T.; Reić Ercegovac I.; Kalebić Jakupčević K. (2020). *Doprinos temperamenta i roditeljskog ponašanja razvojnim ishodima djece predškolske dobi*. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 69 (2), 397-417.
4. Bradley, R. H., Corwyn, R. F. (2002). *Socioeconomic status and child development*. *Annual review of psychology*, 53(1), 371-399.
5. Comrie, B., Matthews, S., Polinsky, M. (2003). *Atlas jezika*. Varaždin: Stanek d.o.o.
6. Conger, R. D.; Conger, K. J.; Martin, M. J. (2011). *Socioeconomic status, family processes, and individual development*. *J Marriage Fam*, 72 (3), 685-704.
7. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (1998). *Utjecaji socio-ekonomskoga položaja obitelji na bračne, obiteljske i socijalizacijske procese*. *Revija za sociologiju*, 29 (1-2), 27-47.
8. Fernald, A.; Marchman, V. A.; Weisleder, A. (2013). *SES differences in language processing skill and vocabulary are evident at 18 months*.
9. Gallo, L.C. i Matthews, K.A. (2003). *Understanding the association between socioeconomic status and physical health: do negative emotions play a role?* *Psychological Bulletin*. 129(1), 10–51.
10. Hoff, E. (2006). *How social contexts support and shape language development*. *Developmental Review*, 26, 55-88.
11. Hoff, E.; Laursen, B.; Tardif, T. (2002). *Socioeconomic status and parenting*. *Handbook of parenting: Biology and ecology of parenting*, 231-252.
12. Hoff, E.; Ribot, K. M. (2015). *The Influence of Socioeconomic Status on Language Development*. *The International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*.

13. Ivanović, M., Rajić-Stojanović, I. (2012). *Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i profesionalnih namjera učenika osmih razreda osnovne škole. Hrvatski zavod za zapošljavanje.*
14. Largo, R. H. (2013). *Sretno djetinjstvo. Razvoj i odgoj u prve četiri godine života.* Zagreb: Mozaik knjiga.
15. Pace, A., Luo, R., Hirsh-Pasek, K., Michnick Golinkoff, R. (2017). Identifying Pathways Between Socioeconomic Status and Language Development.
16. Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i govornih poremećaja u djece. Pušćine: Ostvarenje d.o.o.*
17. Prebeg-Vilke M. (1991). *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik.* Zagreb: Školska knjiga.
18. Salley, B., Dixon, W.E. (2007): *Temperamental and Joint Attentional Predictors of Language Development. Merrill-Palmer Quarterly*
19. Stančić V.; Ljubešić M. (1994). *Jezik, govor, spoznaja.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
20. Šego, J. (2009). *Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece, jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. Govor, 26 (2), 119-149.*
21. Vasta, R., Haith, M., Miller, S. A. (1997). *Dječja psihologija.* Jastrebarsko. Naklada Slap.
22. Velički, V. (2009). *Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi, 10 (18), 80-91.*
23. Vrsaljko, S., Paleka, P. (2018). Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja. *Magistra ladertina, 13(1), 139-159.*

Izjava o samostalnoj izradi rada

Poštovani,

Ja, Martina Sulić, studentica Učiteljskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da sam samostalno izradila svoj rad po naslovom:

Jezični razvoj djece u kontekstu socioekonomskih obilježja obitelji, uz uporabu navedene literature i konzultacije s mentoricom Jelenom Vignjević.

Martina Sulić